

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Aftondil Erkinov**

Qo'lyozma bayozlarga oid ayrim mulohazalar 4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolis" asarida
Odami (a.s) talqini 28**Sohiba Nadirimova**To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li
hayot yo'li va ijodiy merosi 42**Akrom Malikov**XX asr matnshunosligida Navoiy asarlari tadqiqi:
Hamid Sulaymonov hamda Porso Shamsiyev
tajribasi 60**ADABIYOTSHUNOSLIK****Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Sharq mumtoz adabiyotida faxriya 89

Айнур ИбрагимоваКероглу – азербайджанский народный
героический эпос 103**LINGVISTIKA****Qosimjon Sodiqov**Qoraxoniylar davri asarlarida ishlatilgan
tilshunoslik atamalari 117**G'aybulla Boboyorov**Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'ati-t-
turk" asaridagi ayrim so'zlarning o'zbek
shevalarida saqlanishi ("b" undoshi
bilan boshlanuvchi so'zlar o'rnigida) 136

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madaliev

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLGY****Aftandil Erkinov**

Some comments on manuscript bayoz 4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev The interpretation of Adam (a.s) in the work
"Durrul majolis" by Saif Zafari Bukhary 28**Sohiba Nadirimova**Life path and creative heritage of Sayyid
Muhammad Khan son of Toramurad 42**Akrom Malikov**The study of Alisher Navoy's works textual
criticism of the 20th century: the experience
of Hamid Sulaymonov and Porso Shamsiev 60**LITERATURE****Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Faxriya (Self-Praise) in Eastern Classical Literature 89

Aynur Ibrohimova

Koroglu – Azerbaijan Folk Heroic Epos 103

LINGUISTICS**Qosimjon Sodiqov**Linguistic terms used in works of the Karakhanid
era 117**Gaybulla Babayarov**Preservation of some words in Uzbek dialects
in Mahmud Kashgari's work "Dīwān Lughāt al-Turk"
(in the example of words beginning
with the consonant "b") 136

To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li hayot yo'li va ijodiy merosi

Sohiba Madirimova¹⁶

Abstrakt

Mazkur maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashab ijod etgan zullisonayn shoir – To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li va uning lirik merosi manbalari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, Muhammad Yusuf Bayoniyning “Shajarayi Xorazmshohiy”, “Haft shuaro” hamda Hasanmurod Laffasiyning “Tazkirayi shuaro” asarlari asosida shoir hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar yoritilib, ular matnshunoslik va adabiy manbashunoslik aspektida tadqiq qilingan. Manbalar qiyosiy o'rganilib, mulohazalar ilmiy asosda ko'rsatib berilgan.

Asosiy e'tibor shoir biografiyasi hamda uning O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti asosiy fondida saqlanayotgan 906/VII raqamli qo'lyozma hamda №10374 raqamli toshbosma, ya'ni, “Haft shuaro”dan o'rin olgan she'rlari haqida ma'lumot berishga qaratilgan. 1960-yildan keyin yozilgan bir qancha ilmiy tadqiqotlardagi Murodiy hayoti va ijodiga doir qaydlardan ham foydalanildi. Ular haqida umumlashma fikrlar bildirildi.

Kalit so'zlar: *Murodiy, shoir, she'r, bayt, band, qo'lyozma, tazkira, bayoz, g'azal, muxammas, musaddas, qasida, ruboiy.*

Kirish

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhitida adabiyot, san'at, madaniyat, tarjimachilik hamda kitobatchilik rivojlandi. Bu davrda Muhammad Rahimxon II – Feruz hukmronlik qilgan. Uning tashabbusi bilan madrasalar, inshootlar qurildi. Madaniyat, san'at va adabiyot taraqqiyot cho'qqisiga yetdi.

Feruzning ma'rifatparvarligi jamiyat ravnaqiga va uning oila a'zolarining ham barkamol avlod bo'lib yetishishiga zamin yaratdi. Shoh oilasidan **Murodiy**, Sultoniy, Oqil, Komyob, Sa'diy, Asad kabi

---

¹ Madirimova Sohiba Mahmudovna – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

Iqtibos uchun: Madirimova, S. 2024. “To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li hayot yo'li va ijodiy merosi”. *Oltin bitiglar* 2: 42 – 59.

yigirmaga yaqin iste'dod egalari yetishib chiqdi. Bundan tashqari, bu davrda Tabibiy, Avaz O'tar, Faqiriy, Devoniy, Shinosiy kabi iste'dodli shoirlar yashab ijod etgan. Murodiy ham ular singari o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan shoirlardan biridir.

Asosiy qism

To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li 1854-yil tug'ilib, 1908-yili vafot etgan. To'ramurod to'ra Muhammad Rahimxon soniyning ukasi hisoblanib, o'z davrining yetuk mutafakkirlaridan bo'lgan. Murodiy 54 yil umr ko'rgan. U arab va fors-tojik tillarini bilgan. Keyinchalik esa Muhammad Rahimxon II – Feruzning xos amaldorlari safida xizmat qilgan. U o'ziga Murodiy taxallusini berib fors-tojik va turkiy tillarda she'rlar yozgan [Bayoniy 1994, 92-93; Laffasiy 1992, 83].

Murodiy hayoti va ijodiga doir ilk ma'lumotlar Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" hamda "Hafti shuaro", Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro"larida uchraydi [Bayoniy №10374, 1-17; Bayoniy 1994, 92-93; Laffasiy 1992, 83].

Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" tarixiy asarida Murodiy vafotiga oid quyidagi ma'lumotlar berilgan: "Hijratning **ming uch yuz yigirma oltinanjisida** muvofiqi bijan yili sunbulaning yigirma beshlanjisida va sha'boni muazzamning yigirmasida To'ramurod to'rakim, xon hazratlarining birodarlari erdilar, **ellik to'rt** yoshlarida olami foniydin saroyi boqiyg'a rihlat ko'rguzdilar. Ul hazratdin ikki o'g'ul yodgor qoldi. Biri **Rahmonquli to'ra** va biri **Xudoyquli to'radurlar**. Ul hazrat muhibi ulamo va muhibi aqrabo erdilarkim, tez-tez tamomi xesh-u aqraboni jam' qilib ittihodu yakranglik tariqidin bir zarra munharif bo'lmay kamoli muhabbat va muddat bila musohibat va muvonasat ko'rguzur erdilar. Bizlar tamomi oqo-ini bila da'vatlari mujibicha majlislariga hozir bo'lur erduk. Xohishlari bu erdikim, bizlarni bir lahza hazratlaridin judo qilmag'aylar va o'zlarin Murodiy taxallusi bila mutaxallis etib, she'r ham oytur erdilar..." deya o'limidan qayg'uga cho'mgan Bayoniy "Chun rahili olami baqo bo'ldilar, faqirg'a muforaqatlaridin ajab bir betoqatliq dast berib, ul iztirob bu g'azalni aytmoqimg'a bois bo'ldi" – deydi [Bayoniy 1994, 92-93]. Shundan so'ng Bayoniy Murodiyga atab yozgan 7 baytli marsiya g'azalini keltirib o'tadi.

G'azalning matla' qismi davrning zulmi javr uzra javr, qiyinchilik uzra qiyinchilik aylab, g'amli ko'nglimni yanada ravshan ayladi mazmunidagi bayt bilan boshlangan:

*Davr javri g'amli ko'nglumni yana aylab g'amin,
Zohir etdi javr uza javr aylabon kin uzra kin.*

Ikkinchi bayt: ey o'tkinchi dunyo, senda vafo yo'q ekan, kim(ki) sen (dunyo)ga kelsa, qayg'uli bo'lib, g'amgin ketishini bildim:

*Bildim, ey dunyoyi foniy, senda yo'q erkan vafo,
Kim sanga kelsa, g'aming ketdi, bo'lub zori hazin.*

Uchinchi bayt: kimlarga yuz ming hiyla bilan rang berding, kimlarni yuz ming vafosizlik bilan tuproqqa berding:

*Bermading kimlarga sen yuz oliy nayrang ila rang,
Qilmading kimlarni yuz ming g'adr ila turbatnishin?!*

To'rtinchi baytda qasidada madh qilinuvchi shoir taxallusi keltiriladi va bu so'z orqali ikki xil ma'no anglashilib, Murodiy (shoir taxallusi) va murodli odam so'zlari bilan iyhom san'ati yuzaga keladi. (Taqdir) mukarram, aziz bo'lgan murodli insonga jaf o aylab murosiz (nomurod) insonga aylantirdi. Chunki u ma'no gulzorida nozikfahm fikr egasi edi. Sen shunday insonni nochor ahvolga solib qo'yding mazmunidagi bayt:

*Nomurod etting Murodiydek mukarram zotni
Kim, edi gulzori ma'ni ichra fikri xurdabin.*

Beshinchi bayt: u yaqinlariga muhabbatli birodar edi, uning mehri ko'ngullarga naqsh (kabi) muhrlangandi:

*Aqrobog'a bir muhabbatli birodar erdi ul,
Bas, ko'ngullarda edi mehri oning naqshi nigin.*

Oltinchi bayt: do'st (Murodiy) ketti, endi oh (qilgan)dan nima foyda, uni olamlarning Robbisi (o'z) rahmatiga olgay.

*Do'st qo'ldin ketti, emdi ohi afg'ondin ne sud,
Rahmatiga noyil etgay oni rabbul-a'lamin.*

G'azalning **maqta'sida** shoir o'ziga murojaat qilib, ey Bayoniy, shohingning davlatini duo qil, chunki duo qiluvchi insonga Tangrining lutfi doimo nasib etadi, degan xulosaviy fikr bayon etiladi:

*Ey Bayoniy, ayla shohingning duoyi davlatin
Kim, onga payvasta bo'lg'ay Tengrining lutfi ma'yin.*

Bayoniyning ikkinchi kitobi "Haft shuaro" (Yetti shoir) deb nomlanadi. Majmua hozirda O'zR FASHi qo'lyozmalar fondida №10374 raqami ostida saqlanmoqda. Bu hijriy 1325-yil, milodiy

1906-yilda "Muhammad Rahim Bahodirxon soniyning farmoni oliylari ila Xorazm matbaasida bosil" gan [Bayoniy 1906]. "Haft shuaro" ga Murodiy, Farrux, Sultoni, Sodiq, Sa'diy, Oqil, Bayoniylarning g'azal, muxammas, ruboiy, murabba', qasida, tarje'band, musabba', musaddas, musamman, mustazod, masnaviy, muammo, ta'rix, qit'a janrlaridagi she'rlari ko'chirilgan. Bunda Murodiyning 19 ta g'azal, 5 ta muxammas, 1 ta musaddas, 2 ta qasida hamda 1 ta ruboiysi bor.

2016-yilda I.Xajiyevaning "Xorazm milliy-ma'naviy merosi durdonlari" monografiyasi e'lon qilinadi. Olima tadqiqotida "Haft shuaro" manbalari haqida ilmiy mulohazalarni berib, "Feruzning o'z yaqinlariga g'amxo'rliigi va ularning badiiy iqtidoriga e'tibori kuchliligini ko'rsatish zaruriyati ham majmuani yaratishga turtki bo'ldi" - deya ta'kidlaydi [Xajiyeva 2016, 29-30]. Bu haqida Nusratulla Jumaxo'ja "Xalq so'zi" gazetasining 1992-yil, 29-sonida quyidacha ma'lumot beradi: "Feruz shajarasiga daxldor adabiy muhitda ularning har biri o'ziga xos o'rin va mavqega ega edi. Ularning yaxshigina she'rlar majmuasi o'z davrida "Xeva shoir va shahzodalarining kitobi" - "Haft shuaro" nomlari bilan xalq orasida tarqalgan..." [Jumayev 1992, 29-son].

"Feruz - shoh va shoir qismati"da "Haft shuaro"dan o'rin olgan Murodiy she'rlari haqida qaydlar beriladi [Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул, Нусратулла Жумахўжа 1995, 33]. Shulardan ikkitasi fors-tojik tilidagi g'azal ekanligi aytiladi. Bunda shoirning "Ey, orazi tu az mahi tobon nekutar ast..." misrasi bilan boshlanuvchi fors-tojik tilidagi g'azalining 2 bayti, Feruz g'azaliga yozilgan "Davlati vasling menga davron ekandur, bilmadim..." (3 bayti berilgan), "Ki ey shoh mulku sifatingga qulluq..." (2 bayti berilgan), "Tangrining lutfi bila bu yetti iqlim aro..." (4 bayti berilgan) misralari bilan boshlanuvchi tatabbulari ko'zga tashlanadi. Bu nashrda Murodiy g'azallarining 2, 3, 4 bayti berilgan xolos.

Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro"sida Murodiyning hayoti va ijodiga oid qimmatli ma'lumotlar bor. Qayd qilinishicha, Murodiy arab va fors-tojik tillarini o'z ona tilisi kabi juda yaxshi bilgan. Yoshligidan Hotamsifat, saxovat egasi, barchaga mehmondo'st bo'lgani aytiladi. Laffasiy Murodiyga quyidagicha ta'rif bergan: "...Murodiy qizil yuzlig', jayron cho'qqi saqqol, uzun bo'ylik', salobatlik' bo'lib, doimiy Xiva ulomalari bilan hamsuhbat bo'lib, kitobxonlik' qilib, aksari o'zi mutakallum bo'lur erdi...". U Murodiy ijodiga "... ma'ni jihatdan bir daryoyi ummon bo'lib, ilm g'avvoslari durri javohir, la'li sadaf ijrosidin hosil qilgan kabi, Murodiyning bir she'ridin yuzlarcha ma'nini maf'ul hosil qilur

erdilar” – deya yuksak baho beradi [Laffasiy 1992, 27-28].

“Tazkirayi shuaro”da shoirning vafoti haqida quyidagilar berilgan: “Murodiy hama vaqt parishonhollig’ bilan umr kechirur erdi. Chunki oning badanida avvaldin jismoniy xastalig’ bo’lib, doimiy Xiva tabiblariga muolaja qildirsada, hech naf’ hosil ko’rmay, oxiri maraz bitariga bosh qo’yib, natijada hijriy **bir ming uch yuz dag’i yigirma to’rtlanji yili ellik ikki yoshida** jannat bo’stonig’a rixlat qilib, behishti jovidonada manzil qiladur...” [Laffasiy 1992, 27-28].

Hasanmurod Laffasiyning shoir vafotiga oid bu ma’lumotlari Bayoniyning “Shajarayi Xorazmshohiy”sidagi qaydlariga ziddir. Chunki Hasanmurod Laffasiyning tazkirasida hijriy 1365, milodiy 1945-yilda yozilgan. Bayoniyning “Shajarayi Xorazmshohiy”si esa 1910-yilda kitobat qilingan. Bundan ko’rinadiki, Bayoniy Murodiyning o’limiga guvoh bo’lgan. Hasanmurod Laffasiy esa bu tazkirani yozganda yillar tafovutlarida adashgan.

Bunga o’xshash yana bir o’ringa to’xtalsak. Ushbu tazkirada “Murodiydan uch nafar o’g’il yodgor qoladi” deyilgan [Laffasiy 1992, 28]. Biroq “Shajarayi Xorazmshohiy”da Murodiydan ikkita o’g’il, **Rahmanquli to’ra** va **Xudoyquli to’ra** yodgor qolgani aytiladi. [Bayoniy 1994, 95-93].

Shoirning qabri “Xiva hazrati Palvon ota maqbarasining sharqida Mozori Sharif madrasasida xususiy dahmada dafn” qilingan [Laffasiy 1992, 28]. Bu ma’lumotlar ham mulohazalidir.

Hasanmurod Laffasiy Murodiyga atab 4 baytli masnaviy bitgan:

“Murodiy ajab shirin maqolot,

Aning har bir nuktasi jonlarga rohat...” deb boshlanuvchi misralaridan shoirning xushmuomala bo’lganligi, uning har bir so’zi jonga rohat bag’ishlaganligi anglashiladi.

*Dedikim g’azal ishqiy muhabbat,
Muhabbat shevalig’ anga muruvvat.*

Murodiy g’azallari ishqiy muhabbat (mavzusida bo’lib), (shu) muhabbati orqali (uning) muruvvati namoyon bo’ladi.

*Muruvvatlig’ ishi ahli faqirg’a,
Faqir-u benavo, miskin haqirg’a.*

Ahli kambag’al-u yo’qsil, miskinlarga (ham) muruvvat ko’rsatish (uning) ishidir.

Go’zaldur she’rlari ishqiy majozi,

Saxodur doimo chun muddaosi.

Murodiyning ishqiy majoziy she'rlari (hajmi) har doim kichik, shuning uchun (ham) go'zal (mazmunga ega).

Laffasiyning yana bir masnaviysi sakkiz baytdan tarkib topgan bo'lib, "Murodikim To'ramurod To'ra ahvoloti" sarlavhasi ostida beriladi:

*Murodiykim shohzodayi komgor,
Xirad ichra topdi eldakim e'tibor.*

*Qilib fazli ash'orni maqsad,
Birodar Feruzga bo'lib payvand.*

Mazkur baytlarda shahzoda Murodiy zehni bilan elda e'tibor topgani, she'rlar yozishni o'ziga maqsad qilgani va Feruzning birodari, ya'nikim ukasi ekanligi haqida ma'lumot beriladi:

*Nechukkim deyin oning avsofini,
Qilay zikr andoqki ahvolini.*

*Saxovatda hotami soni erur,
Ilm-u adabda gavhari koni erur.*

Keyingi misralarda esa uning ta'rif-u ahvolini qanday bo'lsa shundayligicha bayon qiladi. Saxovatda qo'li ochiq, ilm-u adobda esa gavharning koni edi, ya'nikim u shunchalik ilmi va yaxshi xulqli ediki, buni oltin-u gavharga, hatto o'sha gavharning koniga mengzamoqda:

*Murodiykim, shohzodayi ofoqdur,
Bo'lib nazm ichra ajab muvofiqdur.*

*Feruzga ham birodar bo'lib,
Nazmi xirad ichra bir gavhar bo'lib.*

Murodiy bu dunyoning shahzodasi, (u) nazm ichra loyiq bo'ldi. Bunda uning Feruzga birodar ekanligi ta'kidlanib, nazmi xirad (aql) ichra bir gavhar ekanligi aytilgan:

*Bu abyoti shirinni qilmish ayon,
Murodiy debon taxallus qildi bayon.*

*Murodiyga ilm-fan ma'qul kelib,
Oning ta'bi Feruzga maqbul kelib.*

Laffasiy so'nggi misralarida esa (u) bu ma'nili she'rlarini ayon qilib, o'ziga Murodiy deb taxallus olganini aytadi. Murodiyga ilm-fan ma'qul bo'lgani, uning ta'bi Feruzga maqbul kelganini

ta'kidlaydi. Ushbu masnaviydan keyin Murodiyning qalamiga mansub "Davlati vasling manga davron ekandur, bilmadim..." misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azali ham berilgan.

1987-yilda Nurmuhammad Qobulov va boshqalar tomonidan "Avaz va uning adabiy muhiti" nomli kitobi e'lon qilingan. Bunda Xorazm adabiy muhiti shoirlarining turmush tarzi, she'rlarining mavzu ko'lami haqida ma'lumotlar beriladi [Qobulov 1987, 26-27]. Shu o'rinda, saroy shahzodalari haqida so'z borib, G'ulomiy, Sa'diy, Ojiz, **Murodiy**, Sultoniylar shohning amaldorlari bo'lgani aytiladi hamda Murodiyning "Taxti farmoning kirsun jumla olam shohlari..." (1 bayti berilgan), "O'tgan kecha zulfin qilibon bo'yninga qullob..." (3 bayti berilgan) misralari bilan boshlanuvchi g'azallaridan namunalar berilib, tahlil qilingan.

Shoir hayoti va ijodiga oid maxsus tadqiqot amalga oshirilmagan. Xorazm adabiy muhitiga oid tadqiqotlarda Murodiy haqida oz bo'lsa-da, ma'lumotlar berib o'tilgan [Fанихўжаев 1969, 193]. Masalan, G.Ismoilova "Feruz davri Xorazm adabiy muhiti" da Feruzning qarindosh-urug'lari haqida to'xtalib, "Murodiy bilan Komyob Feruzning ukalari, ikkalovi ham bittadan devon tartib berishgan" – degan fikrni qayd qiladi [Ismoilova 1995, 1-130].

2016-yilda Jaloliddin Jo'rayev va boshqalar tomonidan "**Feruz gulshani**" nomli kitob nashr qilingan [Jo'rayev va boshqalar 2016, 15-22]. Ushbu kitobda Nazar, Bayoniy, Xusrav, **Murodiy**, Komyob, Farrux, Oqil, Sultoniy, Asad, G'oziy, Sa'diy, Sodiq, Kishjonbikalarning g'azal, qasida, muammo, taxmis, ruboiy janridagi she'rlaridan namunalar berilgan. Nashrda Murodiyning **13 ta** she'ri, ya'ni, "Vah netaykim, oyta olmon sirrim ul yor ollida" (7 bayt), "Mahzun ko'nglum shod o'lg'usi ul mohi tobonin ko'rub" (11 bayt), "Soqiyo, kelgil, bu kunkim, bayrami qurbon erur" (9 bayt), "Zor ko'nglum ichra oshubi jahon bo'lmish havas" (9 bayt), "Mango har dam ul oyning peshasi javru jafo bo'lmish" (9 bayt), "Ey shohi malaksifot, qulluq" (7 bayt), "Naylayin, bu shahrdin arz etdi jonon, ey ko'ngul" (9 bayt), "Ushshoq ko'ngli qushlarini aylamakka rom" (9 bayt), "Davlati vasling mango davron ekandur bilmadim" (7 bayt), "Xubliq sipehrida oftobi tobonsan" (11 bayt), "Komimni ayla shirin, shakkarafshon tilingdin" (9 bayt), "Mandek ongo (bir) oshiqi farzona kim erkon" (11 bayt) misralari bilan boshlanuvchi **12 ta g'azali** hamda **19 bayt**dan iborat "**Qasidayi Murodiy**" matni berilgan. Jaloliddin Jo'rayev fikricha, shahzodalarning she'rlari turli bayoz va qo'lyozma devonlardan to'planib, ilk bor "Feruz gulshani" sarlavhasi ostida nashr qilingan. Bu she'rlar qaysi manbalardan olingani haqida aniq ma'lumot yo'q.

2023-yilda S.Umarovanning “Xorazm adabiy muhitida – devonchilik” nomli uslubiy qo'llanmasi e'lon qilinadi [Umarova 2023, 4]. Mazkur qo'llanmada Feruzning ukalari hamda barcha shahzodalar hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar bor. Shuning barobarida, quyidagilarni bayon etadi: “XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhitining Munis, Ogahiy, Feruz, Bayoniy, Avaz O'tar, Tabibiy, Rojiiy, Rog'ib, Komyob, Mutrib, Muhammad Rasul Mirzo kabi namoyandalari hayoti va ijodini tadqiq etish yuzasidan adabiyotshunoslik, adabiy manbashunoslik va matnshunoslikda muayyan yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, ular bilan zamondosh, bir adabiy muhitda faoliyat olib borgan Sultoniy, Sa'diy, G'oziiy, Asad, **Murodiy**, Sodiq, Farrux, Oqil kabi xon oilasidan yetishib chiqqan ijodkorlar devonlari qo'lyozmalari hanuzgacha o'rganilmagan”.

O'zR FASHI asosiy fondida 906/VII raqamli qo'lyozmada Murodiyning 19 ta g'azal (shundan 3 tasi fors-tojikcha, 16 tasi esa turkiy), 5 ta muxammas (2 tasi Fuzuliy, 1 tasi Feruz g'azaliga yozilgan), 1 ta musaddas, 2 ta qasida, 1 ta ruboiysi ko'chirilgan. Bu manbada shoir she'rlari devon tuzish tartibida berilmagan. Janrlari ham to'liq emas. Jami: 28 ta (663 misra) she'r bor. Qo'lyozmada Devoni **Murodiy**, Devoni Farrux, Devoni Doiy, Devoni Ajziy, Devoni Xokiy, Devoni Devon, Mutrib Xonaxarob, Devoni Nadimiy, Devoni Xodim, Devoni Chokarlarning, 10 ta shoirning she'rlariga tartib berilgan. Murodiy she'rlari “**Bismillahir rohmanir rohim**”dan boshlanib, “To'ramurod to'ramiz zayd umra valadi jannatmakon Firdavs oshyon Sayyid Muhammad Bahodirxon al-mutaxallas bil-Murodiy” sarlavhasi ostida beriladi. Qo'lyozmadagi birinchi g'azal:

“Vah, netaykim, oyta olmon sirrim ul yor ollida,
Ey sabo, qil arzim ul la'li shakkarbol ollida” – misralari bilan boshlanadi.

Maqta' qismi esa,

“Ey Murodiy, chun ango hech kimsa holimni demas,
Emdi arz aylay o'zum ul sho'xi dildor ollida” – tarzida yakunlangan. Bu g'azal ramali musammani mahzuf (foilotun, foilotun, foilotun, foilun: -V--/-V--/-V--/-V) vaznida yozilgan bo'lib, 7 baytdan iborat. Ushbu qo'lyozma kolofonida Murodiy she'rlarining ko'chirilgan yili va kotibi haqida ma'lumot yo'q. Qo'lyozmaning 237^a-sahifasida Devoniyning she'rlari berilgan. Devoniy she'rlari xotimasida quyidagi ma'lumot bor: “kotibi Mullo Boltaniyoz usto Qurbonniyoz mulaqqabi bi Xarrot yozib etmomi sarhadig'a yetkurdi”. Murodiy va Devoniy she'rlari xati bir xil. Bundan kelib

chiqib, Murodiy devonini ko'chiruvchi kotib ham Mullo Boltaniyoz usto Qurboniyoz mulaqqabi bi Xarrot bo'lganligini taxmin qilishimiz mumkin [Qo'lyozma 906/VII. Murodiy, 237^a]

O'zR FA Sharqshunoslik instituti, asosiy fonda saqlanayotgan 1172 raqamli qo'lyozma bayozda esa **906/VII** raqamli qo'lyozmadagi "Qilg'oli bazmimni, rashki, gulsiton xush keldingiz" (9 bayt), "Mandek ongo bir oshiqi farzona kim erkon" (11 bayt), "Az on ruzi ki purshud dar jahon oshubi g'avg'oyat" (7 bayt) misralari bilan boshlanuvchi uchta g'azal kiritilgan. Bu qo'lyozma bayoz hijriy 1323/1905-yilda Sayyid Muhammad Rahim Bahodurxon soniy farmoniga binoan Muhammad Sharif devon Allohbergan devon marhumiy tomonidan ko'chirilgan [Qo'lyozma bayoz 1172. Murodiy, 36^a – 38^a].

Murodiyning **906/VII** raqamli qo'lyozmadagi she'rlari 1172 raqamli qo'lyozma bayoz hamda №10374 raqamli toshbosma ("Haft shuaro")lar qiyosiy o'rganildi. Natijada, shoir she'rlari **906/VII** raqamli qo'lyozma hamda №10374 raqamli toshbosmada ham bayt va band tushib qolishiga doir farqlar ko'zga tashlandi. Masalan, uning **906/VII** raqamli qo'lyozmadagi 19-o'rinda ko'chirilgan 8 baytli [Qo'lyozma 906/VII. Murodiy, 6^{a/b}] g'azali Bayoniyning "Haft shuaro" sida 9 bayt. Ushbu g'azal "Ey muallo, borgohu vey shahi zilli iloh" misrasi bilan boshlanadi. Qo'lyozmadan tushib qolgan bayt toshbosmada 4-baytda berilgan:

*Taxti farmoningga kirsun jumlayi olam shahlari,
Qullig'ingga muftaxir bo'lsun bori zarrin kuloh*

[Murodiy, №10374. 9].

906/VII raqamli qo'lyozmaning 9^b-10^{a/b}-sahifalarida Murodiyning "Hajring tunida yig'latibon shamimni nam etma" misrasi bilan boshlanuvchi musaddasi ham negadir 6 band shaklida ko'zga tashlanadi. Toshbosmada esa bu musaddas 7 band. Farq qiluvchi band "Haft shuaro"ning 15-sahifasida, ya'ni musaddasning 5-bandida berilgan:

*Ohi xatin nargisu g'ammozinga sadqa,
Bo'lsun bu jahon xo'blari nozinga sadqa.
Zuhra bo'lub, ey mohjabin, sozinga sadqa,
Kel aylamayin jonimi ovozinga sadqa,
Ko'zdin solib ag'yor aro muttaham etma,
Ey shohjahonim, mango muncha sitam etma.*

Yuqoridagilardan anglashiladiki, 906/VII raqamli qo'lyozmada shoirning g'azal va musaddasi tarkibidan o'rin olgan bayt

va band qisqargan. Bu esa kotibning e'tiborsizligi tufayli yuzaga kelgan. Bayoniyning "Haft shuaro" si orqali ushbu misralarni tiklash maqsadga muvofiq. Bu bilan "Haft shuaro" matni to'liq degan fikrdan yiroqmiz. Sababi shoirning **906/VII** raqamli qo'lyozmasi (11^{a/b}-sahifalari)dagi "Ey dilu jon, mushfiqim, sizdin erur multamas" misrasi bilan boshlanuvchi 24 bayt 48 misrali qasidasi "Haft shuaro" da 22 bayt 44 misra shaklida berilgan. Toshbosmada qasidaning 17- va 22-baytlari qisqargan:

*Xoliqi Razzoq erur holi diling noziri
Davlati survat¹ sango gar bo'lsa tong emas.
El aro mashhurdur xatmi rusuldin hidoyat,
Tolibidurlar gulob moli maqoli najas.*

Ma'lum bo'ladiki, shoir adabiy merosi ko'lamini aniqlashda har ikkita manba ham muhim ahamiyatga ega.

Murodiyning she'rlari №906/VII, №1172 raqamli qo'lyozmalar hamda №10374 raqamli toshbosma ("Haft shuaro")dagi she'rlar bir-birining takrori ekanligi aniqlandi. Faqat №906/VII raqamli qo'lyozmadagi 8 baytli g'azal va 6 bandli musaddas aslida "Haft shuaro" da 9 bayt va 7 band ekanligini inobatga olsak shoir adabiy merosi ko'lami 663 misra emas, balki **671 misrani** tashkil etishi oydinlashadi. Shoirning ushbu manbalardagi she'rlaridan 12 ta g'azal va 1 ta qasidasi joriy imloda berilgan [Feruz gulshani 2016, 15-21]. So'nggi izlanishlarimiz natijasida Murodiyning joriy imloda e'lon qilinmagan 7 ta (shundan, 3 ta fors-rojik, 4 ta turkiy) g'azal, 5 ta muxammas, 1 ta qasida, 1 ta musaddas hamda 1 ta ruboiysi borligi aniqlandi.

Xulosa

Ushbu maqoladan quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'lining hayoti va ijodi ilk bor monografik jihatdan tadqiq etilib, matnshunoslik va manbashunoslik aspektida o'rganildi. Murodiy 1854-yil tug'ilib, 1908-yili vafot etgani, ya'ni 54 yil yashaganiga oid qaydlar Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" tarixiy asari asosida dalillandi.

2. Shoirning O'zRFA Sharqshunoslik instituti asosiy fondidagi №906/VII, №1172 raqamli qo'lyozmalari hamda №10374 raqami ostida saqlanayotgan "Haft shuaro" toshbosmasidagi she'rlari qiyosiy o'rganildi. Murodiyning yuqorida keltirilgan

---

¹ Bu so'z surud (ohang, qo'shiq ma'nosida).

manbalardagi she'rlari 28 tani tashkil etadi. Shoirning adabiy merosi hajmi 671 misradan iborat.

3. Murodiyning she'ri ilk bor 1992-yilda Hasanmurod Laffasiyning "Tazkirayi shuaro"si nashrida e'lon qilingan. Ushbu she'r "Davlati vasling manga davron ekandur, bilmadim..." misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azaldir.

4. 1995-yilda esa Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul, Nusratulla Jumaxo'janing "Feruz – shoh va shoir qismati" kitobida shoirning "Haft shuaro"dan o'rin olgan she'rlari haqida fikr bildirilib, 28 ta she'ridan 1 ta fors-tojik va 3 ta turkiy g'azali (2, 3, 4 bayti namuna sifatida) keltiriladi.

5. 2016-yilda esa Jaloliddin Jo'rayev va boshqalarning "Feruz gulshani" nomi ostida Murodiyning 12 ta g'azali hamda 19 baytdan iborat "Qasidayi Murodiy"si e'lon qilingan. Bu she'rlar matni ham qayta nashrtalab. Chunki bularda so'zlarning tushib qolishi, so'zlarning xato o'qilishi kabi farqlar ko'zga tashlanadi.

6. Murodiyning 7 ta g'azali (shundan, 4 ta turkiy, 3 ta fors-tojik), 5 ta muxammas, 1 ta musaddas, 1 ta qasida hamda 1 ta ruboiysi, ya'ni 15 ta she'ri joriy imlodagi berilmaganligi aniqlandi.

Shoir she'rlarining e'lon qilinishi To'ramurod to'ra – Murodiy ijodiy merosining adabiyot tarixidagi o'ziga xos o'rnini belgilash va ijodkor mahorati sirlarini kashf etish imkonini beradi.

Adabiyotlar

Muhammad Yusuf Bayoniy. *Shajarayi Xorazmshohiy*. O'zR FASHI Asosiy fondi, inv. №9596.

Devoni Murodiy. O'zR FASHI, asosiy fond. №906/VII.

Bayoz. O'zR FASHI, asosiy fond. №1172.

Muhammad Yusuf Bayoniy. *Haft shuaro*. Toshbosma. №10374.

Носиров, А. 1954. *Хоразмга оид материаллар*. Қўлёзма. ЎЗР ФАШИ. Тошкент.

Ғанихўжаев, Ф. 1969. *Аҳмаджон Табибийнинг ҳаёти ва ижоди*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.

Муродов, А. 1971. *Ўрта Осиё хаттотлик санъати тарихидан*. Тошкент: Фан.

Ғанихўжаев, Ф. 1971. "Табибий тузган икки мажмуа ҳақида". *Адабий мерос* 2.

Навоий асарлари луғати. 1972. Тузувчилар: Шамсиев П., Иброҳимов С. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти.

Накимов, М. 1983. "Шарқ қўлёзмаларига доир терминларнинг қисқа изоҳли луғати". *Адабий мерос* 1(25).

Қобулов, Н., Мўминова, В., Наққулов, И. 1987. *Аваз ва унинг адабиёт муҳити*. Тошкент: Фан.

- Лаффасий. 1992. *Тазкираи шуаро*. Нашрга тайёрловчи: П.Бобожонов. Урганч: Хоразм.
- Жумаев Н. 1992. “Феруз”. Халқ сўзи. 29 январ.
- Миҳаммад Юсуф Баёний. 1994. *Шажараи Хоразмшоҳий*. Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
- Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул, Нусратулла Жумахўжа. 1995. *Феруз – шоҳ ва шоир қисмати*. Иккинчи китоб. Тошкент: Ўзбекистон нашриёти.
- Исмоилова, Г. 1995. *Феруз даври Хоразм адабий миҳити*. Филол. фан. номз. дисс... Тошкент.
- Насанов, Солий. 1996. *Хоразм маърифати-олам кўзгуси*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Маткаримова, С. 2007. *Табибий – тазкиранавис* (“Мажмуаи си шуаройи пайрави Ферузшоҳий” асосида). Фил. фан. номз. дисс... Тошкент.
- Аминов, Н. 2008. “Муҳаммад Раҳимхон Соний даври маданияти тарихидан”. *Шарқшунослик* 13.
- Бобожон Тарроҳ – Ходим. 2011. *Хоразм шоир ва навозандалари*. Тошкент: Тафаккур қаноти.
- Давлатёр Раҳим, Шихназар Матрасул. 2011. *Феруз*. Тошкент: EXPRE-MUM PREES.
- Феруз гулшани*. 2016. Нашрга тайёрловчи: Жалолиддин Жўраев, Жамолиддин Жўраев ва Сурайё Дўстова. Тошкент: MUMTOZ SO'Z.
- Хажиева, И.А. 2016. *Хоразм миллий-маънавий мероси дурдоналари*. Тошкент: Turon zamin ziyo.
- Махаммадиева, Ю. 2021. *Ферузнинг бадиий маҳорати*. Филол. фан. б. фалсафа доктори (PhD) дисс. Тошкент.
- Мадиримова, С. (2017). *Мутриб девонининг кулезма манбалари*. in Library, 17(2), 424-426.
- Мадиримова, С. (2022). *Мутриб Хонахароб ва унинг адабий мероси*. Каталог монографий, 2(2), 3-137.
- Umarova S. 2023. *Xorazm adabiy muhitida – devonchilik*. Тошкент: BOOKMANY PRINT.
- Умарова, С. (2024). “Shahzoda shoirlar ijodida an'anaviylik”. *Ўзбекистан: тили ва маданияти*, 1(2), 50-65.
- Мадиримова, С. (2022). *Mutrib asarlaridagi matn tafovutlari tahlili*. *Ўзбекистан: тили ва маданияти*. *Литературоведение*. 1(1), 15-26.
- Madirimova, S. M. (2024). Principles of Creating Scientific-Critical Texts of Mutrib's Works. *SPAST Reports*, 1(1).

Life path and creative heritage of Sayyid Muhammad Khan son of Toramurad

Sohiba Madirimova¹

Abstract

The article discusses the poet Turamurod Tura Sayyid Muhammadkhon and his lyrical heritage, who lived and created at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Additionally, it provides information on the life and creativity of the poets based on the works “Shajarayi Khorazmshohiy” by Muhammad Yusuf Bayoni, “Haft Shuaro,” and “Tazkirayi Shuaro” by Hasanmurod Laffasiy. The sources are comparatively analyzed, and conclusions are drawn in terms of textology and literary source studies.

Murodii was a famous Uzbek poet, whose original name was Murodillo Yusupov. His work is preserved in the book “Haft shuaro” (Seven Poets). The Institute of Oriental Studies holds manuscripts and notes about Murodii, and his work has been referenced in various scholarly research conducted since 1960. Overall, his life and contributions have had a significant impact on Uzbek literature and culture, and his poems continue to be widely read and appreciated today.

Key words: *Murodii, poet, poem, line, manuscript, heritage, research, ghazal, ode, rubai.*

References

- Muhammad Yusuf Bayoniy. Shajarayi Xorazmshohiy. O‘zR FASHI Asosiy fondi, inv. №9596.
- Devoni Murodiy. O‘zR FASHI, asosiy fond. №906/VII.
- Bayoz. O‘zR FASHI, asosiy fond. №1172.
- Muhammad Yusuf Bayoniy. *Haft shuaro*. Toshbosma. №10374.
- Nosirov, A. 1954. Xorazmga oid materiallar. Qo‘lyozma. O‘zR FASHI. Toshkent.
- G‘anixo‘jaev, F. 1969. *Ahmadjon Tabibiyning hayoti va ijodi*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Murodov, A. 1971. *O‘rta Osiyo xattotlik san‘ati tarixidan*. Toshkent: Fan.
- G‘anixo‘jaev, F. 1971. “Tabibiy tuzgan ikki majmua haqida”. *Adabiy meros* 2.
- Navoiy asarlari lug‘ati*. 1972. Tuzuvchilar: Shamsiev P., Ibrohimov S.

---

¹ *Sohiba M. Madirimova* – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, dotsent, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi‘i.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

For citation: Madirimova, S. 2024. “Life path and creative heritage of Sayyid Muhammad Khan son of Toramurad”. *Golden Scripts* 2: 42 – 59.

- Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
- Hakimov, M. 1983. "Sharq qo'lyozmalariga doir terminlarning qisqa izohli lug'ati". *Adabiy meros* 1(25).
- Qobulov, N., Mo'minova, V., Haqqulov, I. 1987. *Avaz va uning adabiy muhiti*. Toshkent: Fan.
- Laffasiy. 1992. *Tazkirai shuaro*. Nashrga tayyorlovchi: P.Bobojonov. Urganch: Xorazm.
- Jumaev N. 1992. "Feruz". *Xalq so'zi*. 29 yanvar.
- Muhammad Yusuf Bayoniy. 1994. *Shajarai Xorazmshohiy*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
- Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul, Nusratulla Jumaxo'ja. 1995. *Feruz – shoh va shoir qismati*. Ikkinchi kitob. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
- Ismoilova, G. 1995. *Feruz davri Xorazm adabiy muhiti*. Filol. fan. nomz. diss... Toshkent.
- Hasanov, Soliy. 1996. *Xorazm ma'rifati-olam ko'zgusi*. Toshkent: O'qituvchi.
- Matkarimova, S. 2007. *Tabiiy – tazkiranavis ("Majmuai si shuaro'i payravi Feruzshohiy" asosida)*. Fil. fan. nomz. dis... Toshkent.
- Aminov, H. 2008. "Muhammad Rahimxon Soniy davri madaniyati tarixidan". *Sharqshunoslik* 13.
- Bobojon Tarroh – Xodim. 2011. *Xorazm shoir va navozandalari*. Toshkent: Tafakkur qanoti.
- Davlatyor Rahim, Shixnazar Matrasul. 2011. *Feruz*. Toshkent: EXPREMUM PREES.
- Feruz gulshani*. 2016. Nashrga tayyorlovchi: Jaloliddin Jo'raev, Jamoliddin Jo'raev va Surayyo Do'stova. Toshkent: MUMTOZ SO'Z.
- Xajieva, I.A. 2016. *Xorazm milliy-ma'naviy merosi durdonalari*. Toshkent: Turon zamin ziyo.
- Maxammadiyeva, Yu. 2021. *Feruzning badiiy mahorati*. Filol. fan. b. falsafa doktori (PhD) diss. Toshkent.
- Madirimova, S. (2017). *Mutrib devonining kulezma manbalari*. in *Library*, 17(2), 424-426.
- Madirimova, S. (2022). *Mutrib Xonaxarob va uning adabiy merosi*. Katalog monografiy, 2(2), 3-137.
- Umarova S. 2023. *Xorazm adabiy muhitida – devonchilik*. Toshkent: BOOKMANY PRINT.
- Umarova, S. (2024). "Shahzoda shoirlar ijodida an'anaviylik". *Uzbekistan: yozik i kultura*, 1(2), 50-65.
- Madirimova, S. (2022). Mutrib asarlaridagi matn tafovutlari tahlili. *Uzbekistan: yozik i kultura. Literaturovedenie*. 1(1), 15-26.
- Madirimova, S. M. (2024). Principles of Creating Scientific-Critical Texts of Mutrib's Works. *SPAST Reports*, 1(1).

Ilova

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 توره مُراد توره میز زید عُمره ولدجنت مکان فردوس
 آشیان سیدمحمّدبهادرخان المتخلص بالمرادی

غزل مرادی ۱

وه نیتای کیم آیتا آلمان سَریم اول یار آلیدا
 ای صبا قیل عرضیم اول لعل شکر بار آلیدا

دایما هجران اوتیغه قیلدی باغریمنی کباب
 نی کناه قیلدیم ایکان اول چشم خونخوار آلیدا

نیدین اکراه نظر بولدیم آنکا ای دوستلار
 دیگالی بو حال زاریمنی کیمیم بار آلیدا

ایلا رام لعلی زلالین آرزوسین صبح شام
 قیلماغیل محزون منی اغیار بدکار آلیدا

ایلاسام بو بخت گمره دین شکایت نی عجب
 بولمادیم منظور اول شاه جهاندار آلیدا

وه که اول مهوش منگا جور جفاشین کوب قیلور
 هر نچه قیلسام نیاز عجز اظهار آلیدا

ای مرادی چون انگا هچ کیمسه حالیمنی دیماس
 ایمدی عرض ایلای اوزوم اول شوخ دلدار آلیدا

مخمس مرادی

عشق سرّین اسر ایور غه بن کبی شیدا نَدور
 عاشق شیدا نه بیلسون زیر ایله بالا نَدور
 فهم قیلمز سن بنگا کم منزل مأوا نَدور
 ایله سر مستم که ادراک ایتمزم دنیا نَدور
 بن کم ساقی اولن کیمدور می صهبا نَدور

ای کونگل اول پارو صلن صبح ایله شام ایترم
 وصلنه رهبر بولورتک بخت فرجام ایترم
 عشرت ایامی الندن جام کلفام ایترم
 کر چه جانان دن دلی شیدا ای چون کام ایترم
 سور سا جانان بیلمزم کام دل شیدا نَدور

رحم قیلمز حالیمه اول معدن غنج دلال

جان قوشين صيدايتهكالى لب اوزره قويمش طرفه خال
عشق دشتن سير ايدنلاردن بودم قيلديم سوال
وصلدن چوخ عاشقى مستغنى ايلار برخيال
عاشقه معشوقدن هر دم بو استغنا نَدور

سوز ديمه اول كيمسيه اسرارينغا كاشف دگل
هرديانت پيشه لارا اول رمزدن واقف دگل
حق رضاسين استين لار كمسه دن خائف دگل
حكمت دنيا ومافيها بيلن عارف دگل
عارف اولدور بيلميه دنيا و مافيها نَدور

بولمه دى چون اول پرى پيكر مرادى همدمى
بوسبدين تينماين افزون اولور چشمنگ نمى
آرى آرى هجر شامى اوكسوك ايلار ماتمى
آه فريادينگ فضولى انجيددور عالمى
كر بلاى عشقندن خوشنودسن غوغا نَدور

رباعى مرادى

اى لعل لبينك چشمه حيواندين الز
وى خال خطينگ سبزه ريحاندين الز
عالم ارا يوق مثالينك اى حور نژاد
عقبى داغى جنت بيله رضواندين الز

To'ramurod To'ramiz zayd¹umra² valadi jannatmakon - Firdavs³ oshyon⁴ Sayyid Muhammad Bahodirxon al mutaxallas bil-Murodiy⁵

G'azali Murodiy

-1-

Vah, netaykim, oyta olmon sirrim ul yor ollida,
Ey sabo, qil arzim ul la'li shakarbor ollida.

Doimo hijron o'tig'a qildi bog'rimni kabob,
Ne gunoh qildim ekan ul chashmi xunxor ollida.

¹ Zayd – ziyoda, ko'p va farovon ma'nosida.

² Zaydumra – umr ziyoda.

³ Firdavs – eng oliy, eng yaxshi.

⁴ Oshyon – uy, xona.

⁵ Devoni Murodiy. O'zR FASHI, asosiy fond. №906/VII. – B. 1^b.

Nedin ikrohinazar bo'ldim ongo, ey do'stlar,
Degoli ul holi zorimni kimim bor ollida.

Aylaram la'li zilolin orzusin subhu shom,
Qilmag'il mahzun mani ag'yori badkor¹ ollida.

Aylasam bu baxti gumrahdin shikoyat ne ajab,
Bo'lmadim manzur ul shohi jahondor ollida.

Vahki, ul mahvash mango javru jafosin ko'b qilur,
Har necha qilsam niyozi, ajz izhor ollida.

Ey **Murodiy**, chun ango hech kimsa holimni demas,
Emdi arz aylay o'zum ul sho'xi dildor ollida.

Muxammasi Murodiy

Ishq sirrin asroyurg'a ban kabi shaydo nadur,
Oshiqi shaydo na bilsun zer ila bolo nadur.
Fahm qilmazsan banga kam manzili ma'vo nadur,
Ayla sarmastam ki idrok etmazam dunyo nadur,
Ban kimam soqiy o'lan kimdur mayi sahbo nadur.

Ey ko'ngul, ul yor vaslin subh ila shom ettiram,
Vaslina rahbar bo'lurtak baxti farjom² ettiram,
Ishrat ayyomi alindan jomi gulfom ettiram,
Garchi jonondan dili shaydo, ey, chun kom ettiram.
So'rsa jonon bilmizam komi dili shaydo nadur.

Rahm qilmaz holima ul ma'dani g'unji dalol,
Jon qushin sayd etgali lab uzra qo'ymish turfa hol,
Ishq dashtin sayr edonlardan bu dam qildim savol,
Vasldan cho'x oshiqi mustag'no³ aylar barxayol,
Oshiqqa ma'shuqdan har dam bu istig'no nadur.

So'z dema ul kimsaya asroringo koshif degal,
Har diyonatpeshalar ul ramzdan voqif degal,
Haq rizosin istayanlar kimsadan xoif degal,

---

¹ Yomon ishlarni qiluvchi.

² So'ng, oxir, oqibat.

³ Ehtiyojsiz; tortinuvchi.

Hikmati dunyovi mofiho bilan orif degal,
Orif uldur bilmaya, dunyovi mofiho nadur?

Bo'lmadi chun ul pari paykar **Murodiy** hamdami,
Bu sababdan tinmayin afzun o'lur chashmang nami,
Ore, ore hajr shomi o'ksuk aylar motami,
Ohu faryoding **Fuzuliy** injidibdur¹ olami,
Gar baloyi ishqdan xushnudsan g'avg'o nadur.

Ruboiyi Murodiy

Ey, la'li labing chashmayi hayvondin² alaz³,
Vay xoli xating sabzavu rayhondin alaz,
Olam aro yo'q misoling, ey huri najod,
Uqbo⁴ dog'i jannat bila rizvondin⁵ alaz⁶.

---

¹ Xafa qilmoq, ranjitmoq.

² Chashmayi hayvon – tiriklik bulog'i.

³ Alaz – zarur, lozim, kerak.

⁴ Oxirat, boqiy dunyo.

⁵ 1. Rozilik, mamnuniyat; 2. Jannat.

⁶ O'zR FASHI. Qo'lyozma. Devon. Murodiy. 906/VII. – B. 11^b.